

ISSN 1301-7667

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

OLBA

II

(ÖZEL SAYI)
I.CİLT

I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu
Bildirileri

MERSİN 1999

MERSİN ÜNİVERSİTESİ

KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI - II

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of Olba:

OLBA'nın bundan sonraki sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Mersin Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü MERSİN/TÜRKİYE

e-mail: Kilikia@usa.net

Tel: 0.90 324 361 00 01 (10 hat) / 162

Fax: 0.90 324 361 00 46

ISSN 1301-7667
MERSİN 1999

ÖNSÖZ

Mersin Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olan "Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi"nin düzenlemiş olduğu "I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu"nın bildirilerini içeren bu kitabın basımını sağlayan Mersin Üniversitesi Rektörü sayın Prof. Dr. Uğur Oral'a teşekkürü borç biliriz.

"I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu" 1-4 Haziran 1998 tarihleri arasında Mersin Üniversitesi Rektörlüğü, "Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM)" tarafından düzenlenerek Fen ve Edebiyat Fakültesi Konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. Hergün 9.30 - 18.00 saatleri arasında yapılmış olan konuşmalar, sempozyumun son günü olan 4 Haziran'da Kanlıdivane (Kanytelleis)'ye düzenlenmiş bir gezi ile son bulmuştur.

Prehistorik çağlardan İslami döneme kadar tüm dönemleri kapsayan bildiriler, konularına göre belli günlere bölünmüşlerdi: İlk gün Kilikia Arkeometrisi , Prehistoria ve Protohistoria'sı, ikinci gün Protohistoria'ya devam edilerek Klasik ve Hellenistik Yunan Kilikia Arkeolojisine geçiş, üçüncü gün Hellenistik ve Roma Kilikiası ile numismatik, epigrafik ve filolojik açıdan Kilikia, son gün ise bölgenin Bizans ve İslami dönemleri incelenmiştir.

Bildiriler, bölgede kazı, yüzey araştırması ya da bilimsel veriler ile kütüphane çalışmaları yapan araştırmacıların bu konularda ulaştıkları sonuçları içermiştir. Katılımcıların bizzat kendi araştırmalarında elde ettikleri son buluntularını, bulgularını ya da teorilerini anlatmış oldukları bu sempozyum, konularında söz sahibi olan bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Uluslararası Kilikia Sempozyumu'na onur konuğu Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Sencer Şahin olmuştur.

Gizemli Kilikia üzerine bilgilerimizi zenginleştirmek için bu sempozyuma katılmış olan tüm meslektaşlarıma teşekkür ederim. Sempozyum'un iki yılda bir tekrar edilmesi amaçlanmaktadır.

Aşağıda adları yazılı bulunan kişi ve kuruluşlara, sempozyum'un gerçekleşmesindeki değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim:

Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı sayın Prof. Dr. Onur Bilge Kula,

Mersin Üniversitesi eski Rektörü sayın Prof. Dr. Vural Ülkü,

Sempozyum organizasyon komitesi üyeleri Öğr. Gör. Murat Durukan, Öğr. Gör. Ümit Aydınoglu ve Okt. Murat Özyıldırım,

Atlas Dergisi Yazı İşleri Müdürü Özcan Yüksek ve Arkeolog Füsün Arman ,

Martı Otel ve Genel Müdürü sayın Cemal Akın,
Royal Restoran ve Mersin Seyahat İşletmesi.

Sempozyum'da sunulmuş olan bildirilerin kalıcılığını sağlamak ve bu bilgiyi geniş kitlelerle paylaşabilmek amacıyla bunları yayınlamak da, sempozyum'u gerçekleştirmek kadar önem taşımaktadır. "Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi"nin "Olba I" adlı (sayın İçel Valisi Şenol Engin ve Vali Yardımcısı sayın Muzaffer Güzelant'ın katkılarıyla ve T.C. Kültür Bakanlığı'nın olanaklarıyla basılmış olan) ilk yayınından sonra "Olba - Özel Sayısı-" başlığı ile yayına girmiş olan bu kitap, "I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu" nun bildirilerini içermektedir.

Bu yayının gerçekleşmesinde bizzat organizasyonu ile ilgilenen ve maddi kaynak yaratan sayın Rektörümüz Prof. Dr. Uğur Oral'a bu değerli katkılarından ötürü sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Çukurova Üniversitesi Basımevi Müdürü sayın Ergin Ören, Müdür Yardımcısı sayın Mustafa Akray ve bilgisayar operatörü Nur Sema Gültepe'nin basım aşamasındaki yardımları ile "Olba -Özel Sayısı-" oluşturulmuştur. Katkı ve ilgilerinden dolayı ayrıca Almanya Federal Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Büyükelçi sayın Dr. Hans-Joachim Vergau ve Kültür Müşaviri sayın Dr. Gudrun Sräga'ya teşekkür ederiz.

Saygılarımla,
Doç. Dr. Serra Durugönül
Arkeoloji Bölüm Başkanı ve
KAAM Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sencer ŞAHİN	Tarihi Açıdan Anadolu ve Türk Kimliği3
Ali Duran ÖCAL	Korykos ve Çevresinin Biyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Özellikleri9
Remzi YAĞCI	M.Ö. III.-II. Binde Kilikia'da Ticaret17
Éric JEAN	The "Greeks" in Cilicia at the end of the 2nd Millenium B.C.: Classical Sources and Archaeological Evidence27
Bruno JACOBS	"Freie" Völker im Achämenidenreich-Zu einem Topos in der antiken Überlieferung zur persischen Reichsverwaltung41
Olivier CASABONNE	Local Powers and Persian Model in Achaemenid Cilicia: A Reassessment57
Serra DURUGÖNÜL	Nagidos Üzerine Düşünceler67
Murat DURUKAN	Hisarkale Garnizonu ve Bu Merkezde Polygonal Teknikte İnşa edilmiş Olan Mezarlar79
Kai TRAMPEDACH	Teukros und Teukriden, Zur Gründungslegende des Zeus Olbios- Heiligtums in Kilikien94
Christof BERNS	Der Hellenisticsche Grabturm von Olba.....111
Mustafa SAYAR	Kilikya'da Tanrılar ve Kültler131
Ümit AYDINLIOĞLU	Doğu Dağlık Kilikia'da Villae Rusticae155
Emel Erten YAĞCI	Kilikia'da Cam169
Marion MEYER	Die sog. Tyche von Antiocheia als Münzmotiv in Kilikien185

II

James RUSSEL	The Mint of Anemurium195
Erendiz ÖZBAYOĞLU	Soli (Cilicia) ve “Soloecismus”209
Jenifer TOBIN	Küçükburnaz: A Late Roman Mansio in Smooth Cilicia221
Gabriele MIETKE	Die Apostelkirche von Anazarbos und Syrien227
Gülğün KÖROĞLU	Yumuktepe Höyüğü 1997 Yılı Ortaçağ Kazı Çalışmaları ve İslami Döneme Ait Bir Cam Kandil241

SOLI (CILICIA) VE "SOLOECISMUS"

*Erendiz ÖZBAYOĞLU

Mersin'in 12 km. kadar batısındaki Mezitli yakınında, Kilikia Trakheia (Lat. Aspera, 'Dağlık') ile Kilikia Pedias (Lat. Campestris, 'Ovalık') arasında sınır oluşturan eski Lamas Çayı (şimdi 'Limonlu Irmağı') ve Lamos kentinin (krş. Strabon, 14, 5, 8 "Lamos'tan sonra Soli gelir") birkaç kilometre doğusunda yer alan Viranşehir'de kalıntıları günümüzde de görülebilen Soli, ününü daha çok halkının Yunancayı bozuk bir şekilde konuşmasına borçludur. İlkçağda Soloi (Lat. Soli) adıyla bilinen kent, yapısal ve sözdizimsel dil yanlışı genel anlamını taşıyan Yunanca *soloikismos*, Latince *soloecismus* gramer terimine kaynak olmuş, terim batı dillerine geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Türkçede, "sözdizimsel nitelikli yanlıklık, aykırı kullanım" tanımıyla "sözdizimsel yadsınlık" olarak karşılanmıştır (Vardar, s.v.).

Kentin başlangıçta bir Fenike kolonisi olduğu, Herodotos'un (7, 91) Kilikalılara ilişkin şu sözleriyle destek bulur: "Kendi ülkelerinin başlıklarını taşıyan Kilikalılar yüz gemiyle gelmişlerdi; kalkanları tabaklanmamış yünlü öküz derisinden yapılmıştı, yün gömlek giyiyorlardı, her birinde iki mızrak ile Mısırlılarınkine çok benzeyen birer kılıç vardı. Eskiden Hypakhailer denilirken sonradan Agenor'un oğlu Fenikeli Kiliks'in adını almışlardı". Herodotos kaynaklı *Kilikia* adlandırması, bazı araştırmacılara göre (Desideri-Jasink 27) bölge XII. yüzyılda ilk kez Armenia adını taşısa bile, Roma dünyasına ve VIII. yüzyılda Arap dünyasına girmiş, Nikephoros Kallistos'la XIV. yüzyıla kadar kabul görmüştür. Ama daha önce Homeros'ta (*Ilias*, 6, 397; 415) Troialıların yanında yer alan ve Troas'taki Thebe kentinde yaşayan 'Kilikies'ten (Kilikalılar) söz edilir. Strabon'un, "Homeros'un sözünü ettiği, Troas'taki Kilikalılar, Tauros'un ötesindeki Kilikalılardan çok uzak oldukları için, bazı kimseler, Troas'takileri diğerlerinin koloni kurucuları olarak kabul ederler ve bunun için Pamphylia'daki Thebe ve Lyrnessos kentlerinin adlarını verirler" (14, 5, 21) şeklindeki sözleri Kilikia-Troas yönünde olduğu varsayılan bir göçe işaret ediyorsa da, yine Strabon'da yer alan, "Hesiodos'a göre, (Argos'un kurucusu Amphiaraus'un oğlu) Amphilokhos, Apollon tarafından Soli'de öldürüldü" (14, 5, 17) ve "Kallinos'a göre, Mopsos'un önderliği altındaki halklar Tauros'u geçti, bunlardan bazıları Pamphylia'da kaldı, diğerleri Kilikia'ya dağıldılar" (14, 4, 3) anlatımları, Amphilokhos, Mopsos gibi önderleri konu alan ya da Tiphoeus gibi tanrılar ve Bellerophon gibi kahramanlar çağlarına ait olan *mythos*'larla destekli göçerler olarak tarih yazımında, daha ilk başlarda, İ.Ö. VIII., VII. yüzyıllarda yerlerini alırlar. Strabon'un tanıklığı doğru ise, Soli

* Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Böl. Latin Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Vezneciler, İstanbul /TÜRKİYE

adını ilk kez kullanan Hesiodos'tur. Bazı araştırmacıların, Kilikia'ya yönelik Rodos koloni hareketini kahramanlık çağına atfetmesi ise, Soli lehçesinin bir Dor lehçesi olduğuna bakarak, destek görmemiştir (Jones 435; krş. OGI 230).

Kentin, Fenike'den sonra bir Rodos kolonisi olduğu ilkçağ tanıklıklarında sıkça vurgulanır. Polybios (24), aralarında Soli'nin de bulunduğu toprakların Eumenes'e verilmesi tartışılırken, Rodosluların Roma senatosu önüne gelerek Soli halkının da kendileri gibi bir Argos kolonisi olduğunu, bu yüzden iki kız kardeş kent olarak akrabalık bağlarının dikkate alınmasını, onların davalarının kendi davaları olduğunu, Solililerin Roma'dan özgürlüklerini, Rodosluların yardımıyla almalarının doğru olacağını anlattıklarını söyler; Livius'un (37, 56) tanıklığı da aynı doğrultudadır; Mela'ya göre (1, 71) Soli bir Rodos ve Argos kolonisidir, Strabon'a göre (14, 5, 8) kent, Akhaioslar ve Rodos'taki Lindoslular tarafından kurulmuştur.

Soli'nin kuruluşunu Atina ve Solon'la bağlantılı gören tanıklıklar arasında yer alan Diogenes Laertios (*Solon* 1, 51) ise şöyle der: "Kroisos binbir görkemle tahtına oturur ve Solon'a daha güzel bir manzara görüp görmediğini sorar. O da 'evet' der, 'horozları, sülünleri ve tavusları gördüm; doğal renkleriyle öyle parıldıyorlardı ki on bin kez daha güzeldiler'. Solon orayı terk ettikten sonra Kilikia'da yaşadı, orada kendi adından dolayı Soli adını verdiği bir kent kurdu ve buraya birkaç Atinalı yerleştirdi, bunların zamanla dili bozdukları, "solileştirdikleri" (*soloikizein*) söylendi". Laertios aynı bölümde Soliliyi, *Soleus*, Kıbrıs'taki Soliliyi de *Solios* biçiminde adlandırır (krş. Stephanos Byzantios s.v.) ancak, özellikle ilk dönem paraları üzerinde halk adı olarak, tip değişmesi olmaksızın, her iki biçimin de yer alması, böyle bir ayırımın olamayacağı düşüncesine yol açmıştır (Hill lxxi). Solon'la ilgili olarak yine, geç dönem gramercilerinden Diomedes (Keil 453) ve daha sonra Stephanos Byzantios (s.v.), *soloecismus* terimini açıklarken, terimin olasılıkla, "Yasalar'ın yazarı, özensiz konuşan Solon'dan kaynaklanmış olabileceğini söylerler. Paralar üzerindeki Athena ve baykuş tipinin yaygın olması, bağlantının tümüyle bir halk kökenbilgisine indirgenemeyeceğini akla getirmiştir (Hill *ibid.*).

Anaksimandros'un çizdiği harita dışında, Yunan dünyasının ilk sistemli coğrafya eserinin yazarı olan Miletoslu Hekataios (İ.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısı), *Periegesis* (ya da *Periodos Ges*), 'Yer'in Tasviri' adlı eserinde Kilikia'yla ilgili olarak, Kharadros, Nagidus, Soli ve Korykos olmak üzere dört kentin adını verir (FGH 1 FF 268).

Ksenophon (*Anabasis* 1, 2, 23-24) şöyle der: "Kyros daha sonra ovaya indi. Burası geniş, çok güzel ve sulak, her tür ağaçla ve üzüm bağlarıyla dolu bir ovaydı. Bol miktarda susam, hintdarısı, darı, buğday ve arpa yetişiyordu. Ovanın kenarları, onu koruyan ve her bir ucu denizle son bulan sarp sıradağlarla çevriliydi; sonra ovayı dört *stadion* ve yirmi beş *parasanges* geçti ve Kilikia'nın büyük ve zengin kenti Tarsus'a geldi...Tarsus halkı...civardaki

kalelere sığınmış, geride sadece kaçakçılar, Soloi ve Issos'taki kıyı halkı kalmıştı". Ksenophon'un, Kilikia'nın fizik coğrafyasına ya da Kilikia Krallığı'na ilişkin bilgisi kayda değer bir gözlem yeteneği sunmakla birlikte, Karadeniz kıyılarına ilişkin olarak yazdıklarının tersine, bu bölgedeki Yunan varlığına hiç değinmeyişi, bu dönemde Kilikia'da hangi dilin konuşulduğu bilinmediği -Aramca bir lehçe olduğu araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür- ve Ksenophon'un ne Aramca ne de Pers dilini bildiği dikkate alınırsa, ilgi çekicidir. Oysa, Yunan dünyasında en eski sistematik coğrafya kaynağı olarak karşımıza çıkan ve İ.Ö. VI. yüzyıl ortalarında yaşayan Karyandalı Skylaks'a ait olan *Deniz Yoluyla Akdeniz'in*, *Anabasis*'ten uzak olmayan bir tarihte, İ.Ö. IV. yüzyılda kaleme alınan metninde, ilk kez Yunan kentlerinin varlığından söz edilir. İki kent, Holmi ve Soli, bu eserde *polis Hellenis*, 'Hellen kentleri' olarak nitelendirilir. (Desideri-Jasink 34 vd.). Yine, Strabon'un (10, 3, 5), kentlerin kuruluşları, koloni kurucuları ve göçlere ilişkin en kapsamlı bilgileri verdiğini söylediği, ancak eseri günümüze ulaşmayan Kymeli (Aiolis) Ephoros'a (İ.Ö. 405-330) ait, Harpokration (İ.S. II. yüzyıl) tarafından aktarılan bir tümcede, Kıbrıs'taki Soli'den ayırtetmek amacıyla Kilikia'daki Soli'nin de adı geçer (FGH 70 F 49).

Ama Yunan varlığı asıl, İ.Ö. V. yüzyıl ortalarında, Yunanca harflerin yer aldığı -Tarsus parasında olduğu gibi bazen Yunanca yanında Aramca da bulunur- para yazıtlarıyla belgelenir. Basılan en eski para, kente belli bir özerklik tanıdığı anlaşılan Pers yönetimine, İ.Ö. V. yüzyıla ait, Pers standardına uygun, kentin gümüş paralarına özgü bir yüzünde, dörtgen kenarı noktalı üzüm salkımı, diğer yüzünde, sol dizi üzerine çökmüş, solunda ok kuburu ile teli takılı yayı ve oklarıyla yay kabı bulunan sivri uçlu bir başlıklı çıplak bir okçunun yer aldığı bir *stater*'dir; para üzerinde o mikron ve o mega harfleri vardır (Hill lxxi; Head 114).

Hellen varlığı, İ.Ö. 333'de Büyük İskender'in Soli'ye gelişine ilişkin kaynaklarda, farklı ayırtılarla ortaya çıkar. Cilicia'da valilik de yapan Cicero (*De legibus* 2, 16, 41), İskender'in Soli'deki bir tapınağa bir miktar para bırakmasını (*pecuniam...deposuisse*), kutsallığa karşı saygısızlık örnekleri arasında sayar. Kentteki 'barbar' varlığını vurgulayan Q. Curtius (3, 7, 2) ise şunları söyler: "İskender, sağlığına kavuştuktan sonra Soli'ye geldi; kenti ele geçirip para cezası adı altında 200 *talanton* tahsil ettikten sonra içkaleye garnizon yerleştirdi. Ardından, düzelen sağlığı için...adıklar sunarak barbarları ne kadar küçümsediğini gösterdi; Asklepios ve Athena onuruna oyunlar düzenledi". Arrianos'un tanıklığı ise şöyledir: "İskender, Ankhialos'tan Soloi'e ulaştı; kente bir garnizon yerleştirdi ve 200 gümüş *talanton* para cezası verdi (*epebalen...zemian*), çünkü hâlâ Perslere karşı eğilimleri vardı" (*Anabasis* 2, 5, 5); "İskender Soloi'de Asklepios'a kurban kesti; ordusuyla geçit töreni düzenledi, meşale koşusu, müzik gösterileri ve spor yarışmaları yaptırdı; kente, halk egemenliğine dayalı bir yönetim

bağışladı" (2, 5, 7). Tarihçiye göre İskender, İssos Savaşı'ndan sonra, kalan elli *talanton*'luk borcu affedecek, tutsakları geri verecektir (2, 12, 2).

Kurucusu İskender'in komutanlarından Nikator olan Seleukoslar döneminde Soli en parlak çağını yaşar. Komedi şairi Philomenos (İ.Ö. 361-262); Terentius Varro Atacinus, Cicero, Germanicus Caesar ve Avienus tarafından Latinceye de çevrilen *Phaenomena*'nın yazarı Aratos (İ.Ö. 310-240); stoa düşünürü Khryssippos (İ.Ö. 280-205) bu dönemde yaşamışlardır; her üçü için de para basılmış, Khryssippos'un portresi Plato'nunkine benzetilmiştir (Hill lxxiv). Kleantos'un yerine İ.Ö. 232'de Stoa'nın başına geçen Khryssippos'un eserleri arasında, günümüze ulaşmayan ancak adları Diogenes Laertios'un verdiği bir listede yer alan (7, 192) "Soloikismos Üzerine" ve "Soloikismos Tümceleri" başlıklı iki kitap da vardır. Akademi düşünürlerinden "terim üretmede ünlü" Krantor (İ.Ö. 335-275); Zenon'un öğrencisi, Cicero ve Strabon'un arkadaşı Athenodoros; Pyromakhos'un öğrencisi ünlü yontucu Milon da Soli'nin yetiştirdiği değerler arasında yer alır.

Soli, doğa değerleriyle de ilgi çekmişti: Theophrastos, *Bitkiler Üzerine Araştırmalar*'ında (2, 2, 7), "Kilikia'daki Soli'de, Pinaros Çayı (günümüzde Deli Çay?) yakınında (yer koşulları ve iklim nedeniyle) tohumdan yetişen narlar çekirdeksizdir" der; Plinius (31, 2) ve Vitruvius (8, 3, 8), Soli yakınındaki Liparis (*liparos* 'yağ') Çayı'nın suyuna girmekle insanların yağ içinde kaldıklarını anlatırlar.

Seleukosların parlak dönemini izleyen düşüş yıllarında Mithridates'in damadı Armenia Kralı Tigranes Soli'yi yağmalatır, aralarında Soli'nin de bulunduğu on iki Yunan kenti halkının büyük bir bölümünü, İ.Ö. 83'te, kendisi tarafından inşa edilen başkent Tigranocerta'ya nakleder (Plutarkhos, *Pompeios* 28). Yönetim zayıflığının yol açtığı korsan faaliyetine son veren Pompeius, nüfusu da azalan kente, kurtarılmaya ve hayatta kalmaya değer gördüğü korsanları yerleştirir ve kentin adını, İ.Ö. 66 sonbaharında (Hill lxxiv; başkalarına göre 65 ya da 67 yılında) Pompeiopolis olarak değiştirir. Appianos (*Mithridates* 96), bu olaya oldukça yakın bir tarihte şunları yazar: "Pompeius kerestelik ağaç ormanını yaktırdı, gemileri uzaklaştırdı ve tutsakları ülkelerine geri gönderdi. Bunların çoğu dönüşlerinde, öldüklerine inanıldığı için, kendi *kenotaphion* "boş mezar anıtı"larıyla karşılaştılar. Yine Pompeius, korsanlığa, kötü insan ya da hain oldukları için değil savaş sonrası düştükleri yoksulluk nedeniyle katılanları Mallos'a, Adana'ya, Epiphaneia'ya ya da Trakheia Kilikia'nın boş ya da az nüfuslu yerlerine yerleştirdi. Savaş bir kaç günde bitirmişti; korsanların 71 gemisini yakalayarak, 306 gemi ve 120 kent, kale ya da başka yerleri de korsanların teslim etmesiyle ele geçirdi; savaşta 10.000 korsan öldürttü" (krş. Strabon 14, 3, 3; Dio Cassius 36, 20; Mela 1, 71). Appianos, başka bir bölümde (115), Pompeius'un savaşta zarar gördüğü için onardığı birçok Kilikia kenti arasında eskiden Soli, şimdi Pompeiopolis adını taşıyan kentin de bulunduğunu anlatır.

Önce Yunanca, sonra da Latince gramer metinlerinde dilin kusurlu kullanımları arasında sıralanan *soloikismos* (Lat. *soloecismus*), hemen her zaman, başka bir dil kusuru olan *barbarismos* (Lat. *barbarismus*) ile birlikte anılır. Her ikisi de IV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Latince gramer yazarları Charisius ve Diomedes, *soloecismus*'u aynı şekilde tanımlamış, *barbarismus* ile olan ayırımına aynı sözlerle değinmişlerdir: *soloecismus*, "kural dışı söz" (*oratio inconsequens*), "aralarında uyumsuz sözcük kullanımları bulunan anlatım"dır (*discrepantes inter se dictiones oratio*); *barbarismus* ise, "tek sözcükte" (*in singulis verbis*), "kurallara uygun Latin dilinin göreneğine karşı olan bir sıra içinde" (*in quocumque ordine contra morem Latinitatis*) yer alır (Keil 265; 267-270; 449; 453-455). Diomedes, sözün genel gramer yanlışlarını üçe ayırdıktan sonra bunlardan biri olan *barbarismus*'u, *barbarismus* ve *soloecismus* olarak iki bölümde inceler; *soloecismus*'un, söze aykırı düşerek Roma'nın dilinin yapısına karşı olduğunu, "gramer sanatına aykırı, söz bölümleri bağlamında" (*in contextu partium orationis contra regulam artis grammaticae*) yapıldığını söyler, sonuçta, onun, "sözcüklerin, dilin yöntemine uygun olmayan bir eklemlenmesi" (*non conveniens rationi sermonis iunctura verborum*) olduğunu belirtir. Her iki gramer yazarı da, *barbarismus*'un, "sözün bir bölümünde" (*in una parte orationis*) yer aldığını, şairlere göre bir *metaplasmsus* 'sesbilgisel değişim' olduğunu söyler, *soloecismus*'u bir *schema* 'figura, değişmece' olarak kabul eder.

İki dil aykırılığının *figura*'dan ayırıldılmesinin ise, çoğu kez, güç olduğu, öğretmenin bu farkı titizlikle gözetmesi gerektiği, daha önceki yüzyıllarda Roma gramer yazarı Quintilianus tarafından da dile getirilmiştir. Quintilianus'a göre, bazı gramerciler *soloecismus*'u, *adiectio* 'ekleme' (*pleonasmus* 'söz uzatımı') kusurundan, *detractio* 'eksiltme' (*elleipsis* 'eksilti')'dan ve *inversio* 'yer değiştirme' (*anastrophe* 'devrikleme' ya da *hyperbaton* 'aşırı devriklik')'dan ayırdederler (1, 5, 5; 40); *soloecismus* bir *vitium* 'kusur'dur, *barbarismus* gibi dilden uzak durmalıdır ancak bu dil yanlışları, alışkanlık, kullananın yetkesi, eskilik ya da özgünlüğe olan yakınlığı nedeniyle affedilirler (1, 5, 5); bazı anlatımlar *soloecismus* içerir görünürler ama yine de kusurlu sayılmazlar, örneğin, *Tragoedia Thyestes* 'T. Trajedisi' (doğrusu *T. Thyestis* ya da *Thyestes*), *Ludi Floralia* ve *Megalensia* 'F. ve M. Oyunları' (doğrusu *L. Florales* ve *Megalenses* ya da *Floralia* ve *Megalensia*) eski yazarlarca kural olarak kullanılmış, şairler ve sonra da hatipler de bu kullanıma yer vermişlerdir ve *soloecismus*'tan çok, birer *schema*, yani *figura* sayılmalıdırlar (1, 5, 52).

Soloecismus'un ne olup ne olmadığı, çok daha önce, Aristoteles'in (*De Sophisticis Elenchis* 'Yanıltmacıların Çürütülmesi Hakkında', 65b, 20) felsefe ayırtılı sözleriyle irdelenmiştir: "*soloikismos* yapmak ve yapıyor gözükürken yapmamak mümkündür, tıpkı yapmıyor gözükürken yapmak gibi. Eğer Protagoras'ın söyleyegeldiği gibi, *ho menis* (öfke) ve *ho peleks* (miğfer) eril

ise, "öfke"yi, *oulomene* 'felaket getiren (kadın)' şeklinde söyleyen, *soloikismos* yapmış olur, her ne kadar yapıyor gözükme bile; onu *oulomenos* 'felaket getiren (adam)' olarak söylerse bir *soloikismos* yapıyor gözükür, ama aslında yapmamıştır. Açıkça, bir kimse bu etkiyi sanatla da yapabilir; bundan dolayı, çürütmelerde olduğu gibi, gerçekte öyle olmadığı halde birçok çıkarım bir *soloikismos*'a yol açıyor gözükabilir. Görünürdeki hemen her *soloikismos*, "bu" ya da "o" (*tode*) sözcüğünden ötürü ve çekimin ne eril, ne de dişil ama cinsiz olduğu zaman yer alır; *houtos* eril, *haute* dişildir, oysa *touto*, anlam olarak cinsize işaret etse bile çoğu kez bir eril ya da dişildir. *Hoion ti touto?* 'bu nedir?' *Kalliope*, *ksylon*, *Koriskos* 'Kalliope'dir, kütüktür ya da Koriskos'tur' örneğinde eril ve dişil hal biçimleri farklıdır ama cinsiz adın bazı hal biçimleri farklı, bazıları değildir. Bu yüzden, çoğu kez, *touto* 'o' verildiğinde *touton* 'onu' verilmiş gibi bir sonuç çıkarırlar, bir hal yerine başka bir hal kullanırlar, yani bir *paralogismos* 'yanılim'a yol açarlar".

Aristoteles'in, *soloikismos*'a ilişkin "gramere aykırı konuşmak" şeklindeki genel tanımı (165b, 20) dışında, "benzer terimlerin benzer olmayan nesnelere için kullanıldığı bir tür yanıltmaca" şeklindeki tanımı (174a, 9), konunun gerektirdiği ve örneklerin gösterdiği gibi *figura dictionis* 'söyleyim değişmecesi' alanı içinde kalır. Oysa, ilkçağ gramer yazarlarında sıkça yer alan bir konu, *soloecismus*'un ne olduğu yanında onun tek bir sözcükte yer alıp alamayacağı sorundur. *Rhetorica ad Herennium* yazarında (İ.Ö. I. yüzyıl) geçen "birden fazla sözcük arasında, bir sözcüğün bağlı olduğu sözcüğe uymaması *soloecismus*, tek bir sözcük yanlışı *barbarismus*'tur (4, 12, 17) tanımlaması, Isidorus'un (VII. yüzyıl) ilkini "sözcüklerin doğru kurala göre olmayan bileşimi", ikinciye de "tek bir sözcük yanlışı" şeklindeki tanımına (*Etymologiae* 1, 33) uygundur. Quintilianus da bu tanımların sınırları içinde kalır ancak konunun tartışmalı olduğunu belirtmekten geri kalmaz. Yazara göre, *soloecismus*'un, sözün bağlantısı içinde yer aldığı inananlar dahi, tek bir sözcüğün düzeltilmesiyle bu dil yanlısının da düzeleceğine inandıklarına göre, onun tek bir sözcükte de yer aldığını kabul ediyor olmalıydılar. Quintilianus şöyle der: "Örneğin, gerek *amarae corticis* gerek *medio cortice*, cinsi dolayısıyla *soloecismus* ise -bu örnekler Vergilius'a ait olduklarına göre ben her ikisine de karşı değilim ama yine de yanlışı olduklarını kabul edelim- kusurun bulunduğu sözcüğün diğeriyle değiştirilmesiyle, yani *amari corticis* ya da *media cortice* yapılarak, sözün doğru düzeni sağlanmış olacaktır. Bu da açıkça bir aldatmacadır, çünkü her iki sözcük de ayrı ayrı alındığında yanlışı değildir, sadece bileşimi yanlıştır. Yanlısın tek bir sözcükte olup olmadığı daha çok bilgi yüküyle araştırılmalıdır. Örneğin, tek bir kişiye bir kimse *venite* '(sen) geliniz' derse ya da bir yere gönderdiği, yanından ayrılan çok sayıda insana *abi* '(siz) git' ya da *discede* '(siz) uzaklaş' derse bu bir *soloecismus* mudur? Aynı şekilde, yanıt, soruya uymazsa, örneğin, *quem vides?* 'kimi görüyorsun' diye soran birine *ego* 'ben' yanıtı verilince, *soloecismus* mudur? Bazıları, konuşmanın, baş ya da el hareketiyle uyumlu olmadığı zaman da *soloecismus* yapıldığını söylerler. Bu görüşe ne bütünüyle katılıyorum ne de reddediyorum. Tek bir

sözcükte *soloecismus* olabileceğini, sadece, yanlısın bulunduğu sözcüğün gönderme yapabileceği diğer sözcüğün eşdeğeri olan başka bir şey olduğu zaman kabul ediyorum. Her tür söz kalabalığından kaçınmak için, *soloecismus*'un tek bir sözcükte olabileceğini ama tek başına ayrı bir sözcükte olamayacağını söylüyorum" (1, 5, 35-38).

Quintilianus, *soloecismus*'un sayısı ve türlerinin de tartışma konusu olduğunu kabul eder, *barbarismus* gibi bu dil aykırılığını da dört bölüme ayıranların bulunduğunu belirtir, *nam enim, de sursum, in Alexandriam* tümcelerindeki *adiectio* 'ekleme' (*nam* ve *enim* yanyana yer alamaz; *de* ilgeci, *sursum* belirteciyle kullanılamaz; *in*, *accusativus* haldeki kent adıyla gereksizdir); *ambulo viam, Aegypto venio* ya da *ne hoc fecit* tümcelerindeki *detractio* 'eksilti' (doğru Latince *ambulo per viam, ab Aegypto venio, ne hoc quidem fecit*'tir); *quoque ego, enim hoc voluit, autem non habuit* tümcelerindeki sıralama yanlısı olan *transmutatio* 'yer değiştirme' (*quoque, enim, autem* tümcenin başında bulunamaz) örneklerini verir. Yazara göre *soloecismus* daha sık olarak fiillerde, cins, zaman, kişi ve kip ('kip' Latince *modus* yanında *status* ya da *qualitas* ile de karşılanır) yönünden yer alır, bunların türü bazılarına göre altı, bazılarına göre de sekizdir (1, 5, 38-41); benzer şekilde adlarda (Latince *vocabulum* ve *nomen* ayırtısı vardır) ve adılarda, cins, sayı ve özellikle hal, doğru kullanım gözetilmediğinde, *soloecismus*'a yol açar; ortaçlarda, adlarda olduğu gibi cins ve halde, fiillerde olduğu gibi zamanda, her ikisinde olduğu gibi sayı açısından *soloecismus* yapılır; *comparativus* 'artıklık derecesi' ve *superlativus* 'üstünlük derecesi' kullanımında ya da *possessivum* 'iyelik ögesi' yerine *patrium* (*nomen*) 'soyu belirten ad' kullanımında -ve bunun tersi- *soloecismus* yapılabilir; *magnum peculiolum* 'özgürlüğü satın almak için zahmetle biriktirilen büyük paracık' gibi nicelik yoluyla ad yerine onun küçültmesi kullanımında da bu dil kusurunun yer aldığını düşünenlere karşı, "yanlış anlamdadır, oysa *soloecismus* bir anlam yanlısı değil, bir bileşim yanlısıdır" der (1, 5, 45-47). Quintilianus, *soloecismus*'un büyük bir bölümünün sözün bölümlerinde yer aldığını, bunun öğrenciye iyi anlatılması gerektiğini savunur, yoksa öğrenci, bu dil kusurunun sözün bir bölümünün diğeriyle değiştirilmesinden ibaret olduğuna inanabilir: "(yanlış) sadece, ad gereken yere fiil konulması ya da bir belirtecin bir adın yerini alması değildir, çünkü, akraba, yani aynı *genus*'tan 'cins' olan sözcükler vardır ve yanlısı bir *species* 'tür' kullanan kimse, onun *genus*'unu değiştirmiş gibi yanlısı yapmış olur. Şöyle ki, *an* ve *aut* bağlaçlılar ama *Hic aut ille sit*, "bu ya da o olsun?" şeklinde bir soru iyi bir Latince değildir (doğrusu *Hic an ille sit?* "bu mu yoksa o mu olsun?"dur); *ne* ve *non* belirteçtirler ama *Ne feceris*, 'yapmamalısın' yerine *Non feceris*, 'yapma' diyen kişi benzer bir yanlısı yapmış olur, çünkü ilki red, diğeri yasaklama bildirir. Yine, *intro* ve *intus* yer belirteçleridir ama *eo intus*, 'içeride gidiyorum' ve *intro sum*, 'içeriyeyim' birer *soloecismus*'tur (1, 5, 48-50).

Quintilianus sonrası gramer yazarları *soloecismus*'u "söz yanlışları" içinde ele aldıktan sonra sistemli bir sınıflandırma taslağı kurmaya çaba göstermişlerse de bu sınıflandırmalar çoğunlukla karmaşık ve yinelemelidir. Diomedes, bu dil olgusunu, ad ya da adılların cins, hal, sayı, kişi *immutatio*'ları 'değişiklik; değişmece; düzdeğişmece'; fiillerin zaman, kip ya da *qualitas*'ları-verilen örnekte *deponens* karşılığıdır; belirteç, ilgeç, karşılaştırma, *geminatio* 'ikileme', düzen değişikliği, vurgu yoluyla olmak üzere on dört türe ayırır ve bunlara, sözün bir bölümünde olduğunu söylediği on beşinci bir türü de ekler (Keil 453-455). Yazarın, Quintilianus'unkilerden pek farklı olmayan örnekleri arasında, *gravis* 'pes' yerine *acutus* 'tiz' sesin yer aldığı vurguya ilişkin örnek, bir *soloecismus* türü olarak yenilik sunar.

Charisius da, IV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ve eseri günümüze ulaşmayan gramer yazarı Cominianus'a gönderme yoluyla, karmaşık ve kökkökenli sınıflandırmalar oluşturur: *soloecismus*, sözün bölümleri yoluyla (*per partes orationis*) ya da sözün bölümlerinde, ilineksel olarak (*per accidentia partibus orationis*) yapılıdır; birinci ayırmada, belirteç yerine bağlaç kullanılması söz konusuyken, ikinci ayırmada, cins adı yerine özel ad, çekimli fiil yerine mastar kullanımı; belirtecin niteliğindeki ayırtı (verilen örnek, yukarıda sözünü ettiğimiz *intro eo* yerine *intus eo* kullanımıdır); cins, sayı, hal, kip, zaman değişiklikleri yoluyla olan bilinen *soloecismus*'lar dile getirilir. Yazar buradan, bağlaçların sırasında ve tek bir fiilde olan yanlışlıklar şeklindeki ikili bir sınıflandırmaya geçer. Ardından, başka gramercilere ait olduğunu söylediği ve yukarıda değindiğimiz, ekleme, eksiltme, yerine koyma ve fiil yerine ad, ortaç yerine ad, ad yerine ortaç, fiil yerine ortaç, belirteç yerine bağlaç kullanıldığı *transmutatio*'lardan ibaret dört ayrımlı bir sınıflandırma sunar. Sözün bölümlerindeki ilineksel bağlamda, nitelik, sayı, hal, değişmece, cins, kişi, sıra, zaman, anlam açısından olan yanlışların oluşturduğu dokuz ayrımlı ve çok sayıda alt ayrımlı bir sınıflandırmanın ardından, *quantitas* 'nicelik' ve *transmutatio* 'yer değiştirme' yoluyla -bu sonuncu için bir örnek verilmemiştir- olan ikili bir sınıflandırma daha sunulmuştur. Bu yazarlarda Horatius, Ennius ve Pacuvius'tan alıntılanan az sayıdaki örnek dışında tüm örneklerin Vergilius'a ait olması, *soloecismus*'tan çok söz sanatına ilişkin örneklerin söz konusu olduğunu akla getirmektedir. Söz gelimi, *at vero Rutulis inpar ea pugna videri/iam dudum* 'ama uzun bir süredir bu savaş Rutuluslara (Rutiles) yanlış gözükiyordu' (*Aeneis* 12, 216) örneğinde *videri* 'gözükmek' yerine *videbatur* 'gözükiyordu' kullanılması gerektiği söylenmiştir ancak burada *imperfectum* değerinde bir betimleme mastarı söz konusudur; *timidi venient ad pocula damnae* 'ürkek geyikler su içmeye gelecekler' (*Eclogae* 8, 28) örneğinde dişil *timidae* yerine eril *timidi* kullanılması eleştirilmiştir oysa, Quintilianus, Vergilius'ta bu cinste iki kez kullanıldığına bakarak her iki kullanımın da doğru olduğunu söylemiştir; *urbem quam statuo vestra est* 'kurduğum kent sizindir' (*Aeneis* 1, 573) örneğindeki yalın hal yerine *accusativus* kullanılması doğru bulunmamıştır ama eski yazıtlarda, konuşma dilinde, bir formülün tekrarında rastlanan bir biçim söz konusudur. Ya da, Pacuvius'taki,

quis tu es, mulier, quae me insueto nuncupasti nomine 'kimsin sen, kadın, beni alışılmamış bir adla çağıran' (Medus 257) örneği, Nonius (197, 28) tarafından "eskilere tanınan yetkeyle *quis* dişil cinste olabilir" şeklinde açıklanmıştır.

Daha geç bir dönemde, VI. yüzyılda yaşamış olan Priscianus'un örnekleri daha somuttur, dil bozukluğunu daha iyi yansıtır: "Eğer *suus servus mihi ministrat* 'onun kölesi beni (=bana) hizmet eder' dersem *soloecismus* yapmış olurum" (Keil 167) örneğinde, yine de, *ministrare* 'hizmet etmek' fiilinin, hem *dativus* (Cicero, *Epistulae ad familiares* 16, 14, 2) hem de *accusativus* (Plautus, *Stichus* 5, 4, 7) ile kullanılabilirdiğini kaydetmek gerekir. Priscianus'un verdiği *Priscianus scribo, Apollonius scribis* 'P. yazıyorum, A. yazıyorsun' örnekleri ise, tartışmasız birer *soloecismus* örnekleridirler.

Soloikismos olgusu, Samosatalı Lukianos'un elinde alaycı bir söz ustalığı gösterisine dönüşür. Lukianos, *Pseudosophistes he Soloikistes*, "Sözde Yanıltmacı ya da Dil Bozucu" başlıklı, karşılıklı konuşma şeklinde yazdığı ve olasılıkla Yunancasını eleştiren rakiplerini hedef aldığı ama daha çok dönemin Attikacılarına seslenen eserinde, çeşitli *soloikismos* örnekleri verir. Bunlar arasında, *artigenes* 'yeni doğmuş' ile *artigeneios* 'sakalı yeni çıkmış', *athlos* 'yarışma' ile *athlon* 'ödül' gibi benzer sözcüklerdeki yanlış söyleyiş; *proithi ge es to emprosthen* 'öne geçmeye ileri doğru ilerleme' gibi tautologia, 'eşsöz' örnekleri; *polites* 'aynı polis'ten olan kimse' ile *patriotes* 'hemşeri' karşıtlığını gözetmeden olan kullanım -çünkü, ilki, 'kent'i olan Yunanlı, ikincisi 'kent'i olmayan yabancılar için kullanılmalıdır- vardır.

Soloikismos (Lat. *soloecismus*; *soloecum*), Yunancadan başlayarak, dilsel anlam alanı dışına taşmış, "edepliliğe, muaşerete karşı olan; beceriksizlik, sakarlık" gibi genel anlamlar adınmıştır. Aynı kökten türeyen *soloikistes* (Lat. *soloecista*), 'bu yanlışları yapan kimse' ve *soloikia* 'yanlış, kusur, suç' adları; *soloikoides* '*soloikismos*'a benzeyen'; *soloikophanes* (Lat. *soloecophanes*) '*soloikismos*'muş gibi görünen', *soloikos* (Lat. *soloecus*) 'dil kurallarına aykırı davranan; yol yordam bilmeyen; beceriksiz, sakar; kaba' sıfatları ve *soloikoides* '*soloikismos* görünüşü içinde' belirteci, Yunan-Latin kaynaklarında oldukça sık olarak belgelenmiştir. Ksenophon (*Kyrou paideia* 8, 3, 21) Daiphernes adında *soloikoteros anthropos* 'oldukça kaba' bir adamdan, Aristoteles (*Peri rhetorikes* 2, 16, 2) *salakones* ve *solokoi* 'kabadayı' ve 'görgüsüz' kimselerden söz eder. Martialis bir hicvinde (11,19,2), "Seninle neden evlenmediğimi mi soruyorsun, Galla?/ Sen okumuş bir kadınsın./Benim organım ise çoğu kez *soloecismus* yapar" der (krş. Iuvenalis 6, 456). Çok daha eski bir tarihte, İ.Ö. VI. yüzyılda yaşamış olan Anakreon (*frg.* 79), "Ey Zeus, şu barbar bağırtıları (*soloikon phthongon*) durdur" şeklinde seslenir.

Geç bir dönemde, III. yüzyılda yaşamış olan Gellius (5, 20), Yunanca *soloikismos* adı verilen gramer olgusunun Latincece önce *in(m)parilitas* 'tutarsızlık', sonra da *stribligo* 'bükülü, eğrilmiş' terimleriyle karşılandığını ve gramer yazarı Sennius Capito'nun (İ.Ö. II. yüzyıl) bir mektubunda olguyu, "sözün bölümlerinin kural dışı ve uyumsuz birleşmesi" olarak tanımladığını söyledikten sonra şöyle der: "*soloecismus* Yunanca bir sözcük olduğuna göre, en seçkin dili kullanan Atticalı yazarların onu kullanıp kullanmadıklarına bakmak gerekir. Ben kendi açımdan şimdiye kadar Yunan yazarlarında ne *soloikismus*'u ne de *barbarismus*'u bulabildim. Onlar *barbaros* gibi *soloikos*'u da birbirinden ayırdetmeksizin kullandılar. Eski yazarlarımız da, *soloecus*'u kolaylıkla kullandılar ama hiç *soloecismus* dediler mi bilmiyorum. Sonuçta *soloecismus*, Yunan dilinde de Latincece de uygun bir kullanım değildir". *Soloikismos* terimini kullanan Aristoteles gibi eski bir kaynak dikkate alındığında bu görüş tartışılabilir. Soli adı olasılıkla Hesiodos'tan bu yana belgelenmiştir. Kent halkı çok uzak bir geçmişte hellenleşmiş, zamanla, dilini ve dinsel törelerini unutmamış olsa bile, yöre insanları arasına karışarak uzak ve unutulmuş bir koloni koşulları altında "solileşmiş"ti. Önceleri, Kilikia kentleri arasında sadece Soli'de -ve Tarsus'ta- ikidilli para basılıyor, Baal, Ahura Mazda tipleri yanında Herakles, Aramca yanında Hellen harfleri yer alıyordu; sonraki dönemlerde ise, Athena'nın baykuşu, Dionysos'un *kantharos*'u, Helios'un gülü ve yıldızı Soli paralarını süsledi. Soli halkı, kuşkusuz, anadilleri olan ya da sonradan öğrendikleri Yunancayı yanlış kullanan tek kent değildi; *alabandiakos soloikismos* deyimine bakarak Alabanda'da da Yunancanın yanlış kullanıldığı anlaşılır ama Soli, bir nedenle, sözdizimsel yanlışlık anlamına gelen bir gramer terimine kaynak olmuş, ebedileşmişti.

KAYNAKÇA

- Beaufort, F., *Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor*, London 1818.
- Boyce, A. A., "The Harbour of Pompeiopolis", *American Journal of Archeology*, LXII (1958), s. 67-78.
- Desideri, P.-Jasink, A. M., *Cilicia. dall'età di Kizzuwatna alla conquista macedone*, Torino 1990.
- FGH = F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Leiden 1950-1963.
- Hammond, N. G. L., *A History of Greece to 322 B. C.*, Oxford 1959.
- Head, B. V., *Historia Numorum*, London 1967.
- Hill, G. F., *Greek Coins of Lycaonia, Isauria, And Cilicia*, Bologna 1964.
- Keil, H., *Grammatici Latini*, I-VIII, Leipzig 1855-1923.
- OGI = *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*, bas. W. Dittenberger.
- Sartre, M., *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre á Dioclétien*, Paris 1995.
- Scheps, M., *De soloecismo*, Diss. Strasb. 1875 (görmedim).
- Vardar, B., *Açıklamalı Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1988.